

ЕТНОКУЛЬТУРОЛОГІЯ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ІСТОРІЯ

<https://doi.org/10.26565/2227-6505-2026-42-12>

УДК: 677.11-486.6:393(477.41/.42)"2003/2021"

О. О. БОРЯК, докт. істор. наук,
ст. наукова співробітниця відділу етнології
e-mail: olena.boriak@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9873-6088>
Державний науковий центр захисту культурної
спадщини від техногенних катастроф
Проспект Перемоги, 56, Київ, Україна

**ПОЛОТНО ЯК АТРИБУТ СПОРЯДЖЕННЯ ДОМОВИНИ В ПОХОВАЛЬНІЙ
ОБРЯДОВІСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ**

Мета публікації – дослідження домашнього полотна – одного з ключових атрибутів поховальної обрядовості, зокрема його використання при спорядженні домовини, підкладання його під тіло (спину) небіжчика, регламентації та мотивації виконання цієї дії.

Методологія дослідження В основу аналітики покладено методи нарративного аналізу вербального тексту. Допоміжними є методи включеного спостереження, семантико-структурного та концептуального аналізу.

Наукова новизна запропонованої розвідки полягає у висвітленні маловідомого фрагменту етнокультурного «поля» саморобного полотна – базової речі повсякденного життя й, водночас, елемента нематеріальної культурної спадщини. Подібно до хліба (а він визнаний елементом, що впливає на формування української ідентичності), домашнє полотно містить в собі відповідні функціональні, семантичні та етично-естетичні ціннісні маркери. Тож його необхідно розглядати як елемент духовної спадщини українців, що утворює нашу ідентичність.

Висновки Домоткане полотно, розглянуте як елемент нематеріальної культурної спадщини Українського Полісся (насамперед з теренів, що зазнали втрат внаслідок Чорнобильської катастрофи), виявило свою значущість при конструюванні регіональної етнічної ідентичності. Полотно «свої роботи» виступає знаковою обрядовою реалією. Покладене при спорядженні домовини під спину новоспочилому, воно демонструє надзвичайну різноманітність значень. Ідеться про забезпечення гарантованого переходу мерця до «іншого» світу, легке подолання цього шляху, підтримку/опертя/перенесення померлого у потойбіччя, забезпечення захисту/оберегу (і живих, і небіжчика). Вивчення використання домашньої тканини в обрядовій, зокрема поховальній сфері, відкриває можливості для реконструкції міфологічної картини світу давніх слов'ян. Так само як розуміння усталених світоглядних концепцій – життєдіяльності, благополуччя та безпечного існування.

Ключові слова: Українське Полісся, поховальна обрядовість, текстильні вироби, саморобне полотно, тіло, міфологічні уявлення поліщуків.

Як цитувати: Боряк О. О. Полотно як атрибут спорядження домовини в поховальній обрядовості Українського Полісся. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2026. Вип. 42. С. 143-153, <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2026-42-12>

©О. О. Боряк, 2026

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

In cites: Boriak Olena (2026) Cloth as an attribute of the coffin in the funeral rituals of the Ukrainian Polissya region. *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. Series History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences, Issue 42, (143-153)*, <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2026-42-12> (in Ukrainian).

Льон – культурна рослина, яка з найдавніших часів увійшла в людський ужиток. Ткані виробу із льону (коноплі) використовували в господарстві, декорі інтер'єру хати; одяг вбирали, ним зігрівались. У повсякденному житті про них треба було повсякчас дбати, і це забирало найбільше фізичних (передусім жіночих) сил. Проте місце домашнього полотна в традиційній культурі не обмежувалося суто утилітарними функціями. У народній ієрархії цінностей українців воно займало найвищий щабель, вочевидь, порівняний лише із хлібом. Семіотичний статус цих обрядових предметів базується на спільному культурному коді. Варто лише згадати, що від початкової стадії вирощування (зерна, волокна) до отримання готового до використання продукту вони обоє проходили однаково довгий, «страдницький» шлях. Адже зерна молотили, товкли, мололи, тісто вчиняли, м'яли, формували, випікали в теплій печі, готовий продукт різали та споживали; льон (коноплі) сіяли, стебла вибирали, мочили, сушили, били, терли, волокно товкли, м'яли, пряли нитки, снували, ткали, готове полотно при високій температурі золили, прасували. Втім про обрядову реалію полотна наголошується значно рідше.

У поховальній обрядовості, принаймні якою вона фіксується наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., виробу з тканини усе ще відіграють надзвичайно важливу роль. Так само як і вода «для душі», свічки, хлібні виробу, вони постійно і незмінно присутні як атрибут обрядових дій під час обмивання, рядження, розміщення спочилого у внутрішньому просторі хати, похованні. В українській історіографії ґрунтовного комплексного аналізу обрядового використання тканих виробів, зокрема в обрядах життєвого циклу, наразі не здійснено. Хоч окремі тематичні публікації і побачили світ, зокрема ідеться про ритуальне використання текстильних виробів в поховальній обрядовості болгар [9]. Наразі останнє слово у цій тематиці належить етнологу Олександру Босому. У своїй науковій монографії, присвяченій ткацтву (яке найменується ним «священним ремеслом Мокоши»), він розглянув символічні функції рушника у поховально-поминальній обрядовості українців [4]. У тематичній публікації дослідник також розглядав семантичні паралелі «крижмо» – «саван» [3].

Доводиться шкодувати, що комплексне дослідження цієї тематики не потрапляє в поле зору науковців-етнологів, які вивчають Українське Полісся. Скоріше виключенням можна назвати коротку розвідку відомої знавиці традиційного ткацтва українців Олени Никорак про місце текстильних виробів в світоглядних уявленнях поліщуків [12]. У розвідці, присвяченій знаковій ролі хліба, про поліські скатертини, рушники у ролі оберегу помешкання від пожежі, удару блискавки та іншого стихійного лиха наголошувала Людмила Герус [6, с. 1098]. Безумовно важливими є публікації колег Наталі Телегей та Олександра Васяновича. Слідом за діалектологом, фольклористом Дмитром Зеленіним (1878–1954), який значну частину свого життя приділив українській етнографії [7], вони продовжили пошуки свідчень про архаїчний обряд за надзвичайних подій виготовляти в обмежений відтінок часу «обиденне» (у розумінні «одноденне») полотно. На безцінному польовому матеріалі, зібраному на Українському Поліссі в складі історико-етнографічних експедицій Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф (далі – ДНЦЗКСТК), вони запропонували реконструкцію послідовності всіх етапів його створення, особливості обрядового використання [11], зокрема для викликання дощу [5]. Мій особистий інтерес до застосування домашнього полотна в обрядовій сфері – давній [1; 2], хоча і дещо призабутий. Участь в експедиціях ДНЦЗКСТК (2003–2023 рр.) дала можливість накопичити достатній емпіричний матеріал, щоби знову звернутися до цієї тематики.

Згадка про полотно як елемент спорядження труни, а саме про підкладання його під тіло небіжчика, з'являлась у розповідях респондентів майже на всьому обширі Українського Полісся. Утім звернути увагу на цей мотив мені довелось під час експедиційних виїздів насамперед до переселенців з Чорнобильської зони, мешканців сіл півночі Київської (Іванківський, Вишгородський, Поліський, Чорнобильський райони) та Житомирської областей (Олевський, Звягельський, Народицький, Лугинський, Коростенський, Ємільчинський, Овруцький райони) – саме тут оповіді респондентів почали «обростати» красномовними деталями. Про нього досі споминають як про атрибут обов'язкової за своєю значимістю дії, по можливості виконують, а головне для мене – зберігають у пам'яті її мотивацію, зокрема й таку: «Як покладеш мертвому у домовку полотно під плечі, то можна побачити уві сні, що він лежить у сяєві, золото сниться» (с. Діброва Олів. Жтм.).

Полотно – це «рукодельство», «домашнє полотно», «свої роботи», «таке, що самі ткалі», «своєське», «доморосле», «саморобне», «вироблялося своїми руками, і споконвіку оце іде полотно». Це майже повсюдно ляне полотно («только ляне», «щоб було ляне», «треба тільки з льону, тільки з льону», «ляна полотнина»): «як сіяли льон, да ткали, да ляне все було, ляним полотном» (с. Мартиновичі Плс. Квс.) [13, ф. Яготин-2014 D3S1 № 19] – попри те, що, за твердженням дослідників, для власних потреб селяни сіяли коноплі [11, с. 564]. Утім, маю згадку і про альтернативний варіант: «З конопель, а зараз з чого хочеш» (с. Кам'яне Ркт. Рвн.) [13, ф. Рокитне-2006 D1S4 № 9]. Пояснення того, що перевагу надавали льону, могло бути і суто раціональним: «А з конопель [полотно] уже грубіше було – з льону воно таке м'якусіньке, гарне було. А з конопель уже грубіше було. Біленьке. З конопель сіре» (с. Литвинівка Вшг. Квс.) [13, ф. Іванків-2018 D6S3 № 21].

Згадуючи таке полотно, не шкодували епитетів: «тоненьке», «ловкеньке», «біленьке», «чистеньке», «як колінкор»; в ньому «льогше дихать», «раньше так скатерті такі старії вибеленіе були, красіве, тоненькі»; вибілене, «накачане», «каждий старається, що лучше», і нарешті – «серцеве» (с. Вежиця Ркт. Рвн.) [13, ф. Рокитне-2006 D5S1 №14]. У польових записах потужно звучить і мотив благоговіння перед тяжкою працею, продуктом якої ставало ляне полотно: «Для того [клали полотно в домовину], шо будто вона трудилась. От людина трудилась, робила, працювала на землі, то щоб було шось, ну таке колись казали, щоб основне ляне було шось. Хоч трошки щоб було ляне» (с. Вітковичі Брн. Рвн.) [13, ф. Березне-2013 D4S4 № 8].

Виокремлення «міфологічних» характеристик такого особливого різновиду тканини спирається також на уявлення про надзвичайний статус саме льону, якому притаманні ознаки: «чистий» («із чистого льону полотно», с. Нова Марківка Плс. Квс.); «полотно із льону, воно свячене» (с. Волошине Лгн. Жтм.), «льон – це діло» (с. Рудня Радовельська Олів. Жтм.), «а погане в льон не поїде, льон – це святе діло» (с. Миколаївка Ємл. Жтм.), «льон священний» (с. Осока Лгн. Жтм.).

До того, полотно з льону є потужним оберегом, щоб «там [на тому світі] сатана не подходила до його близько, не торсувала його» (с. Десятини Крс. Жтм.) [13, ф. Сарни-Коростень-2021 D10S3 № 2]. У с. Симони на Житомирщині я записала оповідь – яскраве свідчення особливого ставлення до цієї волокнуватої рослини, що супроводжувала людину все її життя: «...треба, щоб було з льону полотно – це півтора метра, чи скільки тільки под плечі. Обізательно. Бо зараз, бачте, одежа яка хочіш є, але вона вся, я називаю, бляшана. Ну неправда? Мало така, щоб попала ляна, а треба ляне. От. А колись же його не було. Треба було посіять льон, стерти в терницях, пом'ять коноплі, прясти, ткать. Я сама ще ткала, такіе рядюжечки, а це дорожка – не було чим заніматись, то баба своє кандичила. Льон святий, бо як, Бог його знає, десь заблуdivся вночі, чи шось таке, то як пам'ятаєш, шо десь поле льоном засієне, то треба обізательно туди – все роз'ясниться. Усе поймеш – де і шо, і не буде страху, і не буде тих лякачів – чи як його казати. Це я так прямо балакаю. Всяке таке було, шо водить людину. Оце поїде, і вона ходить там, це треба іти додому, а знову приходиш на те место, і

знову на те місце, це так баба розказувала – то треба подумати, де льон посіяний» (с. Симони Ємл. Жтм., запис авторки 2011 р.).

Респонденти й нині охоче розповідають (звернім увагу – відповідаючи на питання про полотно під плечі) бувальщину про прихід на вечорниці невідомого з «рожками» і те, як від його шкідливої сили їх захистив льон: «Обічно із полотна треба під плечі, з полотна обов'язково, щоб було... Ну, я знаю, воно свячене. Льон, колись казали, ось, на вечорницях, це таку казку, чи воно було, чи не? – сиділи дівчата, реготали, реготали, ну там мічки пряли, все, а заходить, поняли, що се з рожками, ну там придумляли, то хто був з тим льоном, то вон не міг подступити, бо така рослина сей льон, що його всегда вживали. І от се закон, людина помирає, обов'язково, щоб було під плечі із льону се полотно. Таке, як ми самі робили. Я даже держу ото, всі держимо» (с. Волошине Лгн. Жтм.) [13, ф. Житомир-2004 Боряк-05-04 № 24].

Коли йшлося про простеляння полотна поверх стружки (сіна) та, відповідно, під тіло, доволі часто згадується намітка – традиційний жіночий головний убір, що мав вигляд довгого (до 5 м), тонкого, прозорого відрізу тканини. Безсумнівно, характерні риси такого полотна, зокрема його достатня довжина, «собствена робота», природність матеріалу, яку інформантка влучно назвала «тлінністю» – усе це якнайкраще годилося для підстилки: «Ще колись такі тканіє намітки, казала маті, то такіє по метру два, по повтора, ще такі поперетиканіє, то подстїлалі наметкою. Як є в хаті хто старий чи ще старіший, то пудстїлалі пуд плечі ту намітку. Казалі, то її робота вдома, то вона ще там може буде робить, то вона буде дивітєся на свою роботу» (с. Лопатичі Олв. Жтм.) [13, ф. Дубровиця-Олевськ-2019 D8S3 № 23]; «А в кого є така намітка, то вкладали і намітку, щоб собствєнна робота була. На дно слали. Під спід слали» (с. Тишиця Брн. Рвн.) [13, ф. Березне-2013 D5S3 № 12]; «...ту стружку колись старі наміткою [застєляли], в мене і зара є. На смерть. Моя свєкруха їх ткала. То вона казала: “Гєто мені, гєто синові, а гєто невістці”. Таке тлінне та застиляють» (с. Морочне Зрч. Рвн.) [13, ф. Зарічне-2010 Боряк-04-10 № 12].

Застосування лляного полотна для спорядження труни було відображенням сприйняття в народній свідомості навколишнього світу, тісного зв'язку з ним, віру в його оберегову силу в широкому розумінні слова: «Його обічно ложать для сохрєненія трупа. Щоб труп сохрєнявся. Воно же магїчну силу, це полотно [має], тканє було у нас лляне полотно» (с. Пухове Плс. Квс.) [13, ф. Яготин-2014 D6S2 № 4]. Мало місце й подвоєння енергії такої тканини завдяки попередньому використанню її під час освячення пасок на Великдень: «Або скатєрка та, що паскі вмають, або настольнік, то того настольніка постєляють покойніку» (с. Старовичі Івн. Квс., запис І. Несен 1998 р.).

Розгорнутий нарратив від переселенки із с. Рудня Радовельська на Житомирщині яскраво передає сприйняття селянкою цього поховального атрибута: «Кусочок лляного полотна я і собі держу, новий. Добре, щоб як такий, як колись ткали багато й шили спідниці, то з цього полотна. А в кого нема, то може й вибілений, але бажано новий. Бог його знає [чого саме з льону], льон таке діло, льон святе діло я щитаю. Про льон найбільше пісєнь. Бо він все для людини добре робить. Колись скидаєш сорочку, не трїщить, а тепер [трїщить], як не з льону. Колись мужчини у лляних штанах і в лляній сорочці білій – косить 75 соток за день. І скосить, і не мокрий, і сила була як льон косили. А як стали заграничне носить... В нашому районі дуже був льон. Я ще змалку ходила в школу і літом ходила в колгосп полола льон. Пісєнь скільки про льон! Через те, навроно, льон і туда [в труну], хай буде добре» (с. Рудня Радовельська Олв. Жтм.) [13, ф. Житомир-2016 Боряк-07-04 № 13].

Частина записів доносить до нас мотиваційні вербальні формули уже суто функціонального характеру, адже пояснювали, що, оперуючи довгим, цупким шматком полотна, було зручно покласти тіло в домовину, а відтак уникнути ускладнєнь: «...полотно перше стєлилося тут, коли людину ще не клали в труну, а потім її брали – ту людину. Вже вона вбрана і все-все, то за полотно надьожно було брать. Там два чи один і тут один [чоловік], і вже брали і ложили у труну. [...] А його розірвать не можна. Його не розірвати! Його тільки

різати. Воно ж крепке! Коли тчуть – та ниточка тонюсенька-тонюсенька, а вона така крепка, що так її не розірвеш» (с. Киянка Ємл. Жтм.) [13, ф. Сарни-Коростень-2021 D6S1 № 9].

І попри це, розповідь про «полотно під тіло» – це завжди самостійний наратив, в якому про практичний бік справи покладання тіла в домовину геть не йдеться.

Серед особливостей полотна «під тіло» – його природна фактура, зокрема сірий колір, притаманний лляній пряжі. Зазвичай полотно, з якого надалі шили одяг або виробляли рушники, проходило додаткову обробку – прання (зоління) в жлукті, а також вибілювання (на сонці, на морозі), завдяки чому воно ставало білішим, м'якішим, набувало оксамитового полиску. У випадку вибору тканини «під спину» переважно йшлося про «сірове» («сіре», «сереньке», «не вибілене», «не убілене»), тобто до кінця не оброблене полотно, таке, що не пройшло завершального технологічного етапу. Подекуди респонденти уточнювали: «сіре, щоб в воді не було» (с. Виступовичі Овр. Жтм.); варіант: «Таке сіре, потому що воно раз, воно назначене цьому мертвецу, то воно раз только пралось» (с. Озеряни Олв. Жтм.) [13, ф. Дубровиця-Олевськ-2019 D7S2 № 16]; «коричнювате, сірувате, таке прям з рулона одрізане полотно» (с. Хмільниця Чрн. Чрн.) [13, ф. Чернігів-2018 D4S5 № 11], «як ткане, воно ж не убіляне як тчеш, убілюється як у пошив да носів, да прав, да й все. Воно таке сереньке» (с. Копище Олв. Жтм.) [13, ф. Дубровиця-Олевськ-2019 D6S2 № 4].

Ще однією умовою специфічного обрядового використання полотна була його новизна, на чому спеціально наголошували респонденти: «нове, нове, нове тіко» (с. Базар Нрд. Жтм.) [13, ф. Житомир-2004 D4S1 № 19].

За розмірами довгий тканий виріб клали поверх стружки (соломи) або елементів «запасного» одягу (як практикувалося), подеколи згадують окремі частини тіла (спина, ноги, руки), під які годилося би підкласти таке полотно. Так, на півночі Київщини указали та пояснили: «Це оберігає вродє, оцю часть спина, поясницю і аж сюди, кажуть. До шиї. А голова не ложиться. Токо оце од шиї і до поясниці. Оцю частину, де душа» (с. Феневичі Івн. Квс.) [13, ф. Іванків-1998 Несен-03-98 № 40].

Маю непоодинокі свідчення, що таке полотно (не дивлячись на його цупкість) не годилося різати, але лише розривати: «А так колісь як вмирав Ісус Христос, то тоже воно було так, то тоже так роблят. Це полотно, його даже і не режуть. Воно таке моцне, але його треба оддерті. [...] То це іменно ложат полотно» (с. Малахівка Лгн. Жтм.) [13, ф. Житомир-2016 D1S1 № 11]. Підтвердження побутування цього обрядового нормативу маємо на теренах Чернігівщини, де пам'ять про нього добре зберіглась: «І только штоб оторвалі, гроб одмерялі, нарезнули ножом, це ж ніткі, крепко. А мужчини якіє плотнис – одривалі» (с. Архипівка Сзн. Чрн.) [13, ф. Семенівка-2019 D10S1 № 11]. Ба більше, бажаною була завчасна підготовка такого полотна: «Як задалегідь одрежеш, то можна, а як тогди вже [хтось помер], то не режуть» (с. Малахівка Лгн. Жтм.) [13, ф. Житомир-2016 D1S1 № 11].

Аналізуючи зібраний матеріал, можна дійти висновку про існування певних гендерних диференціацій під час вибору виду полотна задля простилення під спину. Так, у кількох селах існувало правило не брати настільника, якщо йшлося про жінку-небіжчицю. Самі респонденти пояснили такі настанови тим, що до «настільника», який призначався для застелення стола й викладання на ньому хліба, було особливе шанобливе ставлення. Підкладання ж його під спину жінці (як і рушника під ноги) створювало, як уявлялося, загрозу забруднення. Одна з респонденток прояснила ситуацію: «...кладуть жінці полотна в ноги, шо жінка льон полола. Може, де загубилося [краплі крові під час місячних] у полі, чи що, то кладуть у ноги. Ми ж льон пололи. В колхозі, бувало, давали кілька площі льону, то буває два дні, три буває на рубашці. А ділянка льону стоїть. Де ж ти не підеш? Треба йти, як заставляють. То буває десь капне. То кладуть жінці кусочок льняного полотна. Я таке чула. Отак відрізують кусочок полотна і під ноги кладуть» (с. Річиця Зрч. Рвн.) [13, ф. Зарічне-2010 Боряк-07-10 № 18]. Подібний мотив записаний мною також у с. Нобель на Рівненщині. Оповідачка твердо наполягала: «Застеляли для жонків тільки ручники. А для мужчин настільника, бо то жінка, а

то мужчина». Це неписане правило вона пояснила так: «Жінка за стола сідає, а тому, – продовжувала вона, – жінці не можна настільника – ручника, а чоловікові можна, бо у нього нема [регул]...» (с. Нобель Зрч. Рвн.) [13, ф. Зарічне-2010 Боряк-15-10 № 5].

Водночас у даному питанні регламентаційні настанови не відзначалися послідовністю: «У нас так – якщо ховають жінку і стелять труну, то як жінка, то стелять скатерть» (с. Зелене Влд. Рвн.). Невизначеним було і оперування з рушником: встеляли рушника жінці, «бо вродє... по митарствах ходить 40 день, то щось там справляють – бабі, а чоловікам ні...» (с. Степангород Влд. Рвн.) [13, ф. Володимирець-2009, Боряк-16(01)-09 № 9]. Аналогічне застереження є у згадці про вибір тканини, яку вкладали під ноги: «жінці стелять хустку, а мужикові ручник» (с. Річиця Зрч. Рвн.), «чоловіка подигають скатеркою [...], а жінку – то ручником. Ручником подигали» (с. Хотешів ККш. Влн.) [13, ф. Камінь-Каширський-2012 D10S1 № 10] тощо.

Як би там не було, але у разі укладання в домовину полотна, його, без сумніву, розрізняли за призначенням, пильнували збереження його чистоти й, за великим рахунком, – святости. Додам, що у цьому сюжеті простежуються ознаки реконструювання потойбічного середовища через проєктування земних реалій. Проте актуальною залишалась ідея одвічної жіночої «нечистоти», адже піклувалися про те, щоби чоловік ішов з цього світу, покладений на «чисту» тканину, а жінка, за ознакою «нечиста», – на свій, жіночий одяг.

Цінність польового матеріалу полягає в тому, що він містить надзвичайне розмаїття вербальних формул-мотивацій дотримання обрядової норми підкладання під тіло ляного полотна. Найпромовистіша з них: «Як хату [в значенні домовину. – О. Б.] прибирають, так в ноги, в голову застеляють [полотно]. Як от в хаті прибирають». Нагадаю, що на Волині лексемою «хата» де-не-де позначається домовина – головний атрибут похоронного спорядження: як роблять труну, то дбають, щоб було «пространствіє, щоб хата була» (с. Оленине ККш. Влн.) [13, ф. Камінь-Каширський-2012 D7S2 № 3]. На думку спадає й інша паралель: у Старому Завіті згадується лляне полотно (у перекладі українською звучить як «вісон») у значенні покрову / підлоги в скінії, яка є прообразом храмових будівель, зокрема й християнських. Про те, що саме цей мотив не був випадковим, свідчить запис з Чернігівщини: «Обов'язково простеляли [по днищу труни полотно]. Домашньої роботи. Це щиталося, що це *святимище цієї хати*, це ручна робота» (с. Хмільниця Чрн. Чрн.) [13, Чернігів-2018 D4S5 № 11].

Поширеним виявився архетипний мотив руху як по горизонталі, так і по вертикалі, адже йдеться про піднімання, а фактично – про початок подолання спочилим шляху на той світ: «будуть вже його на тому світі піднімати, то за те полотно, будуть піднімати» (с. Стечанка Чрб. Квс.) [13, ф. Яготин-2014 D1S1 № 32]. Тут варто згадати про епізодичне побутування на поліських теренах звичаю «піднімати стола» (інша назва «піднімати воздух»), коли в церкві під час поминальної молитви (або в хаті – жалобної трапези) присутні брали за чотири кути шмат полотна, на який викладався хліб, і тричі піднімали догори: «Як робили службу, сорок день як робили, то ето, кажуть, поднімати стола. Поднімати стола і тако полотна брали, і люди вчотирьох піднімали. Хліб клали» (с. Дольськ Лбш. Влн.) [13, ф. Любешів-2015 D4S1 № 43].

Виразно актуалізується мотив несення / перенесення / переходу небіжчика, в якому полотно є агентом цієї дії та водночас слугує своєрідною офірою: «...дарину дати тому Богу, якщо ти переходиш із одного света в другий свет, десь в тих странах беруть гроші, а в нас, іменно в нас, дають полотном [...]; [треба] заплатити, щоби зайти чи в ад, чи в рай» (с. Перга Олв. Жтм.) [13, ф. Дубровиця-Олевськ-2019 D6S5 № 11]; «на том свете будуть на тому лляному полотні переносити» (с. Рудьки Чрб. Квс.) [13, ф. Яготин-2014 D2S3 № 20], «як будьто би шо воно йому принадобиться як буде переходити десь. А як переходить із оноу у тоє. Воно мабуть помагає» (с. Пугач Срн. Рвн.) [13, ф. Сарни-Коростень-2021 D2S1 № 11]. За іншим, поодиноким варіантом, полотно під спину також мало допомогти спочилому у

«переправі»: «...де я буду там переправлятися чи мене там будуть [зустрічати], це в мене щоб був кусок цього домотканого полотна» (с. Феневичі Івн. Квс.) [13, ф. Іванків-1998 D1S1 № 13].

Там, де йшлося про мотив переходу, присутній мотив дороги: «...такий шматочок під спину уложать [...], ложимо полотно і на полотно ложимо тіло. Ми зараз рушничок ложимо, полотенеце у ноги, застеляємо. Ну добра дорожка була на тому світі. А колись жили полотно» (с. Березники Ємл. Жтм.) [13, ф. Сарни-Коростень-2021 D5S1 № 9].

В окремому блоці мотивацій простежено мотив поводження із людськими останками, що може бути потрактований як релікт обряду трупопокладення: «під спину полотна кусочок, щоб косточки собралі. [...]. Отакий невеликий клаптик полотна, як уже ложать того покойніка, то щоб спина лежала на ньому» (с. Шишелівка Нрд. Жтм.) [13, ф. Брусилів-Радомишль-2003 Боряк-04-03 № 28], а також із уточненням: «Колісь ложать полотно пуд те [під спину], бо, каже, колісь горобейкі, всі косточки... позбірають, то несуть в те полотно да ложать, да погніють там косточки» (с. Суцани Олв. Жтм.) [13, ф. Дубровиця-Олевськ-2019 D9S1 № 31]; «наче кісточки на Страшному суді [будуть у нього збирати]» (с. Бобер Плс. Квс.) [13, ф. Яготин-2014 D2S1 № 17].

Нарешті, у мотиваційних формулах простеляння полотна під мертве тіло потужно представлений етіологічний сюжет, що відображав події Священної історії в її фольклорній інтерпретації. Це простежується, зокрема, у широкому побутуванні мотиву Страшного суду, коли, вірили, Христос у своїй славі прийде судити живих і мертвих згідно їх вчинків. Ключовими тут виявляються кілька дій, виконуваних за допомогою полотна: «щоб було на Страшний суд, щоб упертся стать» (с. Карасин Срн. Рвн.) [13, ф. Сарни-Коростень-2021 D2S2 № 15]; «щоб він [покійник] скоро вставав [як настане Страшний суд] (с. Жеведь Чрн. Чрн.) [13, ф. Чернігів-2018 D14S2 № 7], «на Страшном суді стають [на це полотно]. Як хреститься, на том стоять» (с. Сукачі Івн. Квс.) [13, ф. Іванків-2018 D3S2 № 14]; «на Страшний Суд встала на полотні» (с. Радове Зрч. Рвн.) [13, ф. Зарічне-2010 Боряк-07-10 № 35]. Для розуміння важливості дотримання цього нормативу, тобто забезпечення свободи прийдешнього пересування, наведу ще одне свідчення, записане мною у відповідь на питання: «Чи застібали на небіжчикові штани?» – «...на гуз захищували, бо ж як буде вставать, то буде спадать. Все позащипать, як от ходів» (с. Карасин Срн. Рвн.) [13, ф. Сарни-Коростень-2021 D2S2 № 18].

Часто згадуваними залишалися лексеми «брати», «нести»: «Так у нас ляне полотно кладуть, те що ткали ще. От я собі кусок держу. Да застеляють вниз ляне полотно під плечі, на всю домовину кладуть, кажуть, за те полотно в ногах і головах беруть, і несуть на Страшний суд» (с. Іллінци Чрб. Квс.) [13, ф. Яготин-2014 D5S1 № 36]. У цьому ж контексті згадується «портовина» (скатертина), зі схожим мотивуванням: «Стола застілати, як йдеш на суд. На Страшний суд» (с. Березичі Лбш. Влн.) [13, ф. Любешів-2015 D3S1 № 13].

І хоч у частині текстів містяться сюжети, які можуть бути зараховані до утилітарних «потреб», усе ж їхня глибока символіка очевидна. До них зараховую згадку респонденток про «торбу на той світ» (с. Блідча Івн. Квс.) [13, ф. Іванків-2018 D9S1 № 4], «на торбочку» (сс. Підгайне Івн. Квс.; Макалєвичі Жтм. Жтм., записи І. Несен 1996, 1998 pp.), в яку перетворювалось підкладене під спину полотно. Торба якнайкраще підходила для несення / перенесення (наприклад, піска «за гріхи», с. Підгайне Івн. Квс.). В іншому селі додалась конкретика: «[на] домашнє полотно колісь казали “торбочка”. Казали, щоб песок на могилу носить. Таке придумували. [...] Подстеляли, кажуть, щоб на тім світє було чим пісок носить на гроб» (с. Заруддя Івн. Квс.) [13, ф. Іванків-2018 D2S2 № 13]. Співзвучний, але розгорнутіший сюжет я записала в с. Людвинівка на Київщині: «А под спину полотно треба. У мене лежить кусочок. Усім под спину кусочки полотна треба, щоб було. Не знаю, як молодіє роблять, а старіє для себе призапасили. Кажуть, що на том світє носиш щось у том полотні, в той матерії. Так великих не кладуть. Я великі подрізала. А мені прийшла баба, сусідка була, вона вже давно померла. Да каже: “Навщо ти такого великого одрізала? Там буде багато важко нести”. – Кажу: “Нехай, не переживай, я поднесу”. Це там – що? – будуть загадувать робить?»

Там уже що будемо? Що? Будуть командувать? Ніхто, бачте, не хоче розказать, вернуться. Але що є, щось на світі є. Оце таке. Ви знаєте, я так зжилася, що присниться сон, і обов'язательно оно правда, щось ісправдиться. Я через те вірю, що на світі щось єсть. І там щось є» (с. Людвинівка Івн. Квс.) [13, Іванків-2018 D5S1 № 6].

Нарешті серед промовистих своїм символізмом вербальних формул-мотивацій покладання полотна «під тіло» додатково зверну увагу на ті, де ідеться про акт огортання, загортання у тканину: «то може як встане [на Страшний суд], закутається...» (с. Мохначі Рпк. Чрн.) [13, ф. Ріпки-2017 D15S2 № 17]; «цим полотном окутується» (с. Мощаниця Лгн. Жтм.) [13, ф. Житомир-2016 D1S3 № 4]; «Я знаю, що Ісуса Христа полотном обматували да в гроб ложили. То говорять, що треба хоч отаку латку положить. Отаке кажуть. А чи таке, чи не таке, то ніхто не знає» (с. Мушні Ркт. Рвн.) [13, ф. Рокитне-2006 Боряк-01-06 № 1].

У цьому контексті термінологічний вираз «сарочка тому вмершому», із уточненням: «палатно таке, своєї роботи – сарочка» (с. Лопатні Рпк. Чрн.) [13, ф. Ріпки-2017 D7S1 № 21] набуває особливого сенсу. Тут ми виходимо на, на перший погляд, несподівані, а насправді цілком очікувані паралелі. Зокрема, лексемою «сорочка» (але також «мішок», «сумка» тощо) у народній термінології номінували амніотичний мішок – неодмінний «супутник» народження дитини. Тонку ніжну оболонку, в якій могло народитися дитяче тільце, повсюдно сприймали як знак удачі, що чекала дитину на життєвому шляху (кажуть, «в сорочці народилась»). Виразна символіка акту обгортання тіла полотняним виробом від першої миті появи на «цьому» світі (як і відходу на «тамтой» світ) – очевидна. Для підтвердження цієї тези наведу ще одне свідчення про невідкладні дії відразу після народження дитини: «Наша баба мою мати народила, заховала у кубошку, таке ткане полотно, і поклала це дитя в кубошку. А друга прийшла до чоловіка і каже: “Треба сходити до Ольки на родини”. – Той: “Чого? Де ти родини бачила?” – “Баба звідти шла. Я була у хаті, вони обоє їли, дитяти я не бачила”. А баба покупала вже його. Зараз в каляску. А то в кубошку. Кубошка велика така була. Туди укладуть. Треба щоб шість неділь (!) воно там лежало у тій кубошці. Шоб ніхто не бачив шо воно і є. А як хрестити, витягають тоді на хату» (с. Кленова НвгВ Жтм.) [13, ф. Ємільчине-2011 Боряк-07-11 № 17]. Нагадаю про іще одну, добре відому на Середньому Поліссі обрядову дію: після появи новонародженого та відходу у породіллі плаценти (дитячого «місця», «постілі») загортати її у шмат полотна, щоби закопати біля батьківської хати у визначеному традицією локусі. «Сорочка»-пліва якнайкраще вписується в цей символічний атрибутивний та акціональний ланцюг.

Друга паралель також пов'язана з родильною обрядовістю. У польових матеріалах, зокрема записаних на Київщині, в контексті розповіді про полотно «під тіло» не раз трапляється його номінація як «крижмо» – термін, що зазвичай використовують у значенні обрядового атрибута таїнства хрещення дитини: «должно крижмо быть» (с. Сукачі Івн. Квс.) [13, ф. Іванків-2018 D3S2 № 14]; «Я крижмо уже положила собі на смерть, наприклад, у мене готове. Лежить кусочок цього полотна. Крижмо. Застіляли під плечі, якщо ложать» (с. Феневичі Івн. Квс.) [13, ф. Іванків-2018 D7S3 № 6]; «під спину подложували полотно ляне – таке крижмо» (с. Малахівка Лгн. Жтм.) [13, ф. Житомир-2016 D1S1 № 11]. Додам, що жінка вказала на суголосність двох ключових лексем: «крижі – це плечі» (с. Феневичі Івн. Квс.) [13, ф. Іванків-2018 D7S3 № 6]. У с. Сукачі пояснили: крижмо – «намолене, воно велику силу має [...], должно крижмо быть. Як хрестилася [дитиною], на том стоять [на Страшному суді]» (с. Сукачі Івн. Квс.) [13, ф. Іванків-2018 D3S2 № 14].

Крижмо («крижма») – біла тканина, в яку хрещені батьки сповивають немовлятка відразу після обряду хрещення, це своєрідна оболонка-захист і водночас символ початку праведного життя. Таке полотно, принесене з церкви, годилося неодмінно зберегти. Підтвердження активного побутування цієї традиції я записала на Житомирщині: «А як ідуть куми, то вони і подарка купують, і купують матерію. Должна быть матерія. Це вже мати хрещена купує матерію. Колись по закону, колись було полотно, а тепер полотна немає, то

матерію. Крижму. [...] Даже як у армію проводжали, то давали цю крижму, щоб його оберігало там» (с. Бараші Ємл. ЖТМ.) [13, ф. Ємільчине-2011 Боряк-12-11 № 34].

Серед інших значень лексеми «крижмо» – «миропомазання», що походить із латинського *crux, chrisma*, запозиченого з грецької мови. Також припускають, що вона пов'язана із давньоверхньонімецькою мовою у значенні 'миро', польською *krzyż / krzyżmo / kryżmo* та чеською *kříž / křížmo* – 'хрест' («репліка» полотна як перехрещення ниток), 'накладення хреста', але також 'частина хребта', 'частина спини' і водночас «крити», «покривати», «покривець». Нарешті, лексема «криж» відома як стара міра довжини: від носка правої ноги до кінця середнього пальця витягнутої лівої руки [8, с. 89, 90]. Усе це вказує на те, що «крижмо» є достатньо самостійним, мотиваційним словом, яке міцно зайняло свою нішу і в родильній (полотно для хрещення дитини), і в поховальній обрядовості (полотно, що підкладалося під мерця) [див. також: 3, с. 115].

Водночас символічні властивості полотна «під крижі» – ритуальна чистота, новизна, недоторканість, робить його належним до нестабільного, нефункціонального, недеференційованого (у нашому випадку лімінального) стану людського тіла. Звідси її провідна функція медіатора між різними сферами / світами, забезпечення правильного «переходу» до «іншого» життя й благополучного там замешкання. Думаю, саме про цей шлях ідеться в короткій оповідці: «Як янгол буде вести мерця до Бога, то каже: “Господи, як я буду з неба летіти, то треба одпочити”. Ото сідають одпочити на тій портовині» (с. Великий Курінь Лбш. Влн.) [13, ф. Любешів-2015 D5S3 № 21].

Конфлікт інтересів

Авторка заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, вона повністю дотримується етичних норм, у тому числі неприпустимості плагіату, фальсифікації даних і подвійної публікації.

Список використаної літератури

1. Боряк О. Виготовлення тканих ритуальних символів на Поліссі. *Полісся: мова, культура, історія*. Київ, 1996. С. 288-295.
2. Боряк О. *Ткацтво в обрядах та віруваннях українців (середина XIX – початок XX ст.)*. Київ : СП «Українська книга», 1997. 202 с. URL: <https://www.academia.edu/103210817/>
3. Босий О. Знакові функції тканини в звичаєво-обрядовій сфері українців (семантичні паралелі «крижмо» – «саван»). *Етнічна історія народів Європи*. 2000. Вип. 4. С. 114-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2000_4_24
4. Босий О. Священне ремесло Мокоші. *Традиційна жіноча ритуальна символіка в українців : етнографічне дослідження / Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України*. Вінниця : ФОП Рогальська І. О., 2011. 212 с.
5. Васянович О. Виготовлення обиденного полотна на Українському Поліссі для викликання дощу. *Народознавчі зошити*. 2022. № 6(168). С. 1350-1360. DOI: <https://doi.org/10.15407/nz2022.06.1350>
6. Герус Л. Хліб і тканина в обрядовості українців: функції та змістове навантаження. *Народознавчі зошити*. 2018. № 5(143). С. 1096-1105. URL: <https://nz.lviv.ua/2018-5-7/>
7. Зеленін Д. Обыденные полотенца и обыденные храмы. *Живая старина*. 1911. Вып. I. С. 1-20.
8. Етимологічний словник української мови: В 7 т. – Т. 3: Кора–М / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, В. Г. Скляренко, О. Б. Ткаченко; Укладачі: Р. В. Болдирев, В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, О. С. Мельничук, Г. П. Півторак, А. Д. Пономарів, Н. С. Родзевич, В. Г. Скляренко, І. А. Стоянов, А. М. Шамота. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ : Наукова думка, 1989. 553 с. URL: http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovyk.htm
9. Красько Н. Текстильні вироби в поховальній обрядовості болгар України та метрополії (компаративні студії). *Народна творчість та етнологія*. 2011. № 4. С. 40-46 . URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000503541>

10. Телегей Н. Обиденне полотно: реконструкція обряду та використання тканини. *Вісник Львівського університету*. Серія історична. 2024. Вип. 56. С. 257-278. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2024.56.12478>
11. Телегей Н. Традиційне ткацтво жителів північно-східної частини Чернігівщини. *Народознавчі зошити*. 2021. № 3. С. 560-580. DOI: <https://doi.org/10.15407/nz2021.03.563>
12. Никорак О. Традиційні тканини в світоглядних уявленнях поліщуків і волинян. *Минуле і сучасне Волині й Полісся: народна культура – шлях до себе* : матеріали Волинської обласної науково-етнографічної конференції. Луцьк, 2003. С. 105-107.
13. Музей-архів народної культури Українського Полісся Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф.

O.O. BORIAK, Doctor of Sciences in History,
Senior Researcher in the Department of Ethnology
e-mail: olena.boriak@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9873-6088>
State Scientific Center for Protection of Cultural Heritage from Technological Disasters
Peremohy Avenue, 56, Kyiv, Ukraine

CLOTH AS AN ATTRIBUTE OF THE COFFIN IN THE FUNERAL RITUALS OF THE UKRAINIAN POLISSYA REGION

The purpose of this publication is to examine the funeral handwoven linen – one of the key elements of funeral rites – specifically its use in preparing the coffin, placing it beneath the body (back) of the deceased, and the regulations and motivations behind this practice.

Research Methodology The analysis is based on methods of narrative analysis of verbal text. Supporting methods include participant observation, semantic-structural and conceptual analysis.

The scientific novelty of this study lies in its examination of a little-known aspect of the ethnocultural “field” of homemade linen – a basic item of everyday life and, at the same time, an element of intangible cultural heritage. Similar to bread (which is recognized as an element influencing the formation of Ukrainian identity), homespun cloth embodies corresponding functional, semantic, and ethical-aesthetic value markers. Therefore, it must be regarded as an element of the spiritual heritage of Ukrainians that affirms our identity.

Conclusions Homespun fabric, considered as an element of the intangible cultural heritage of the Ukrainian Polissya (primarily from areas affected by the Chernobyl disaster), has proven its significance in the construction of regional ethnic identity. The handmade cloth serves as a symbolic ritual object. Placed under the back of the deceased when preparing the deceased’s body, it demonstrates an extraordinary variety of meanings. These include ensuring the deceased’s guaranteed passage to the “other” world, a smooth journey along this path, support/sustenance/carrying the deceased into the afterlife, and providing protection (for both the living and the deceased). The study of the use of household textiles in ritual contexts, particularly in funerary contexts, opens up possibilities for reconstructing the mythological worldview of the ancient Slavs. Likewise, it contributes to an understanding of established worldview concepts – life, well-being, and a secure existence.

Keywords: *Ukrainian Polissya, funeral rites, textiles, homemade linen, the body, mythological beliefs of the Polissya people.*

Conflict of interest

The author declares that there is no conflict of interest regarding the publication of this manuscript. In addition, the author fully complies with ethical standards, including the inadmissibility of plagiarism, data falsification, and duplicate publication.

References

1. Boriak O. (1996) The production of woven ritual symbols in Polissya. Polissya: language, culture, history. Kyiv. P.288-295 (in Ukrainian).

2. Boriak O. (1997) Weaving in Ukrainian rituals and beliefs (mid-19th – early 20th centuries). Kyiv: Ukrainian Book Publishing House. 202 p. URL: <https://www.academia.edu/103210817/> (in Ukrainian).
3. Bosyi O. (2000) The symbolic functions of fabric in Ukrainian customs and rituals (semantic parallels between “kryzmo” and “savan”). *Ethnic History of the Peoples of Europe*. Issue 4. P. 114-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eine_2000_4_24 (in Ukrainian).
4. Bosyi O. (2011) The sacred craft of Mokosh. Traditional female ritual symbolism among Ukrainians: an ethnographic study / M. T. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Vinnytsia: FOP Rogalska I. O. 212 pp. (in Ukrainian).
5. Vasyanovych O. (2022) Making “one-day” cloth in the Ukrainian Polissya region to summon rain. *Ethnographic Notebooks*. 2022. No. 6(168). P. 1350-1360. DOI: <https://doi.org/10.15407/nz2022.06.1350> (in Ukrainian).
6. Gerus L. (2018) Bread and fabric in Ukrainian rituals: functions and meaning. *Ethnographic Notebooks*. No. 5(143). P. 1096-1105. URL: <https://nz.lviv.ua/2018-5-7/> (in Ukrainian).
7. Zelenin D. (1911) “Ordinary” Towels and “Ordinary” Temples. *Living Antiquity*. Issue I. P. 1-20 (in Russian).
8. *Etymological Dictionary of the Ukrainian Language* (1989): In 7 volumes. – Vol. 3: Kora–M / Edited by: O. S. Melnychuk (chief editor), V. T. Kolomiyets, T. B. Lukinova, V. G. Sklyarenko, O. B. Tkachenko; Compiled by: R. V. Boldyrev, V. T. Kolomiyets, T. B. Lukinova, O. S. Melnychuk, G. P. Pivtorak, A. D. Ponomariv, N. S. Rodzevich, V. G. Sklyarenko, I. A. Stoyanov, A. M. Shamota. Academy of Sciences of the Ukrainian SSR. O. O. Potebnya Institute of Linguistics. Kyiv : Naukova Dumka, 553 p. URL: http://litopys.org.ua/djvu/etymolog_slovyk.htm (in Ukrainian).
9. Krasko N. (2011) Textile products in the funeral rites of Bulgarians in Ukraine and the metropolis (comparative studies). *Folk Art and Ethnology*. No. 4. (In Ukrainian). P. 40-46. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000503541> (in Ukrainian).
10. Telegey N. (2024) “One-day” Cloth: Reconstruction of Rituals and Use of Fabric. *Bulletin of Lviv University. Historical series*. Issue 56. P. 257-278. DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2024.56.12478> (in Ukrainian).
11. Telegey N. (2021) Traditional weaving of the inhabitants of the north-eastern part of Chernihiv region. *Ethnographic Notebooks*. No. 3. P. 560-580. DOI: <https://doi.org/10.15407/nz2021.03.563> (in Ukrainian).
12. Nikorak O. (2003) Traditional fabrics in the worldview of Polissya and Volhynia residents. The past and present of Volhynia and Polissya: folk culture – the path to oneself: materials from the Volhynia Regional Scientific and Ethnographic Conference. Lutsk, P. 105-107 (in Ukrainian).
13. Museum-Archive of Folk Culture of Ukrainian Polissya of the State Scientific Center for the Protection of Cultural Heritage from Technogenic Disasters.

Перелік умовних скорочень

Волинська область – Влн. (райони: Березнівський – Брн.; Камінь-Каширський – ККш.; Любешівський – Лбш.); Житомирська область – Жтм. (райони: Ємільчинський (до 2020 – Ємл.; Житомирський – Жтм.; Новоград-Волинський (з 2022 р. – Звягельський) – НвгВ.; Коростенський – Крс.; Лугинський – Лгн.; Народицький – Нрд.; Овруцький – Овр.; Олевський – Олв.)

Київська область – Квс. (райони: Вишгородський – Вшг.; Іванківський – Івн.; Поліський – Плс.; до 1988 р. – Чорнобильський – Чрб.); Рівненська область – Рвн. (райони: Березнівський – Брн.; Володимирецький – Влд.; Зарічненський – Зрч.; Рокитнівський – Ркт.; Сарненський – Срн.);

Чернігівська область – Чрн. (райони: Ріпкинський – Рпк.; Семенівський – Сзн.; Чернігівський – Чрн.).

Текст надійшов до редакції 19.02.2026 / The text was received by the editors 19.02.2026

Текст затверджено до друку 05.04.2026 / The text is recommended for printing 05.04.2026

Текст опубліковано 30.05.2026 / The text was published on 30.05.2026